

ГОЛОД 1921-1922 РР. В УКРАЇНІ І ДІТИ

Парашевіна Ольга Степанівна

Парашевіна Ольга Степанівна, Голод 1921-1922 рр. в Україні і діти.

Трагедія голоду 1921-1922 рр. особливо гостро вдарила по найбільш незахищених прошарках населення – дітях. Офіційно стан голоду в Україні було визнано лише в листопаді 1921р., коли голодувало понад 2,5 млн. чоловік, а дитячі заклади були переповнені бродячими та біглими дітьми з усіх кінців СРСР.

Ключові слова: голод, дитяча безпритульність, історія повсякденності, дитячі заклади для безпритульних, соціальні аномалії

Парашевина Ольга Степановна, Голод 1921-1922 гг. в Украине и дети

Трагедия голода 1921-1922 рр. особенно остро ударила по наиболее незащищенных категориях населения – детям. Официально голод в Украине был признан только в ноябре 1921г., когда голодало более 2,5 млн. человек, а детские учреждения были переполнены бродячими и беглыми детьми со всех концов СССР.

Ключевые слова: голод, детская беспризорность, история повседневности, детские учреждения для беспризорных детей, социальные аномалии

Трагедія голоду 1921-1922 рр. особливо гостро вдарила по найбільш в Україні, хоча офіційно стан голоду в Україні було визнано лише в листопаді 1921р., коли голодувало понад 2,5 млн. чоловік. А до цього часу Україна приймала на утримання дітей з голодуючого Поволжя та Уралу. За рішенням РНК РСФРР планувалось евакуювати 25 тис. дітей для спасіння їх від голодної смерті. Практично всю роботу з прийому, обліку, розташуванню дітей в закладах проводили установи народної освіти. Як тільки почалась планова евакуація дітей Півночі, виявилось, що велика кількість дітей із Поволжя та інших неврожайних губерній рухалась самопливом. Особливо у скрутному становищі знаходились Харківська, Одеська, Київська, Донецька, Катеринославська губернії, бо були вузловими залізничними центрами. Сюди стікались голодні діти з усіх кінців Росії та голодуючих губерній України, а потім розподілялись по всій території України. З січня по травень 1922р. в Харків було направлено 8 тис. дітей, а в червні ще прибули санітарні поїзди № 141 (1050 дітей) і №167 (880 дітей) із Саратова[1].

На 25.04.1922р. в губерніях України було прийнято і розташовано 17432 дитини.

Таблиця 3.1.

Розташування евакуйованих із Півночі дітей в Україні на 25.04.1922р.

Назва губернії, що приймала дітей	Кількість санітарних поїздів	Кількість дітей
Волинська	4	2191
Подільська	8	4206
Київська	7	3351
Чернігівська	4	2000
Полтавська	4	2292
Кременчуцька	3	1500
Харківська	1	536
Одеська	2	1321
Всього	33	17432

[2].

Для керівництва і контролю за ходом евакуації і прийому дітей із Росії в Україну неодноразово приїздив голова ВЧК Ф.Дзержинський, який диктував умови Кремля, ігноруючи інтереси такого ж голодуючого дитячого населення України. Дітей Півночі розміщували у вже існуючих дитячих закладах, ущільнюючи наявний там контингент дітей, в сім'ях українських громадян, прикріплювали до підприємств або створювали нові дитячі заклади. В 1921р. РНК УСРР видала ряд постанов та інструкцій, які врегульовували прийом та розміщення дітей Росії: “Положення про розміщення безпритульних дітей серед населення”, “Інструкції наросвітам, здоровідділам і робітничим організаціям про прикріплення дитячих закладів до професійно-виробничих колективів”, “Положення про прикріплення дитячих закладів до пролетарських організацій” (15.10.1921 р.), Інструкція Губнаросвітам “Про прийняття та розміщення дітей, евакуйованих із голодних губерній РСФРР і про організацію допомоги голодуючим дітям України” (19.10.1921 р.) [3]. В цих документах зазначалось, що вся відповідальність за евакуацію, прийом, облік та устрій дітей покладалась на губернські відділи народної освіти, та застосовувались такі форми альтернативної роботи, як прикріплення безпритульних дітей до сімей, організацій і підприємств.

Для прийому дітей із Півночі були визначені Харківська, Київська, Подільська, Вінницька, Чернігівська, Полтавська та Кременчуцька губернії. Органи та установи народної освіти провели активну роботу з прийому та розташування дітей Півночі. Так, на 01.03.1922р. Наркомосвітою було відкрито 140 нових дитячих будинків і ущільнено всі існуючі. Загальні витрати по прийому дітей на 01.01.1922р. становили 6 млрд. 627 млн.

700 тис. крб. [4]. Проте це не змогло задовольнити потреби в закладах для безпритульних дітей, яких катастрофічно не вистачало. Цей факт пояснювався тим, що із Півночі в 1922р. прибуло дітей більше, ніж планувалось (замість 25 тис. - 29143). В Україні на 1 січня 1922р. лише в 5-ти голодуючих губерніях потребувало допомоги 1.817.350 дітей. Існуючі в 1921р. 725 дитячих будинків, 12 притулків, 16 розподільників могли прийняти тільки 67.158 дітей (тобто 3,6 %) від загальної кількості [5].

Для розміщення дітей в дитячі будинки системою освіти була проведена значна робота по утворенню нових закладів. Так, до грудня 1922 р. кількість дитячих закладів всіх типів в Україні вже становила 1649, де можна було розмістити 170 тис. чол. [6]. Велика кількість дитячих будинків організовувалась в екстреному порядку в конфіскованих поміщицьких маєтках та будинках міської буржуазії. Вони були пристосовані для проживання невеличкої кількості (до 30-40) дітей і мали непогані побутові умови [7].

Але розташування дітей по закладах освіти не гарантувало 100% захищеності їх від голодної смерті. Фінансування було не достатнім, грошей катастрофічно не вистачало і з усіх кінців України йшли тривожні повідомлення про загибель дітей та вчителів від голодної смерті. Так, у звіті про роботу Запорізького Губсоцвиху від 01.01.1922р. зазначалось: “Наша губернія голодує. Голодних налічується 700 тисяч при 1500 тис. всього населення. Більша половина з цього числа – діти. Армія голодних з кожним днем збільшується по мірі того як населення з’їдає залишки різних сурогатів. Зараз є села, де немає жодної скотини, чи то собаки або кішки. Все поїли. Вся ця стихія голодного дитинства падає на соцвих, а матеріальні засоби відсутні. Розпорядження про місцеві кошти не є джерелом ресурсів для голодуючих губерній. Через те й рахувати місцевий бюджет не доводиться. Зараз же для утримання дитячих закладів, а особливо дитячих будинків, ніяких засобів немає. Положення склалось таке, що через те, що не розплачуємось, у борг ніхто не вірить. На підприємства надії немає. На Запоріжжі закрилось 35 дитячих будинків, при тому, що голод щодня викидає на вулицю десятки сиріт. Обслуговувати їх ні ми, ні Губздоров не маємо можливості. Видача пайків для дитячих установ щомісячно зменшується: у грудні 1921р. – на 7000 дітей відпущено 6648 пайків; у січні 1922р. на 8520 дітей - 6430 пайків, у лютому 1922р. на 9000 дітей - 6385 пайків. Доводиться ділити 1 пайок на двох дітей, а одна дитина буде голодна. Все це породило різні хвороби – висипний тиф та холеру. Це стосується дітей соцвиху, решта дитячого населення в губернії залишена на поголівне вимирання. Міри, які вживаються мізерні. Обіцяні тов. Раковським 90 вагонів хліба щомісячно ми не отримуємо. Село ж залишається на призволяще. Не краще з учительством. На місцях 30% вчителів голодує.

На 6059 педагогічних працівників по губернії відпущено 1390 пайків в січні 1922р. – тільки для працівників дитячих будинків і педагогічних шкіл. В селі немає взагалі видачі пайків” [8].

Таким чином, система освіти в цей період виконувала роль захисника безпритульних дітей від голодної смерті.

Для тих безпритульних, які не були влаштованих в заклади освіти, у великих містах (Києві, Харкові, Катеринославі, Донецьку, Одесі, тощо) місцевими органами народної освіти організовувались харчувальні пункти. Вони визначали контингент присутніх тут дітей, складали списки, видавали облікову картку, яка давала дитині право отримати обід. Так, в Катеринославській окрузі в травні 1923р. було утворено 140 пунктів, де харчувалось 24390 дітей із загальної кількості 91180 голодуючих [9].

Звичайним явищем стала смерть серед педагогів. На 01.01.1922р. із 30 педагогів в м. Очаків померло 8, у Вериславській волості із 20 - 7, у Катеринославській губернії померло 20 педагогів [10].

Для визначення наслідків голоду в 1923р. працівниками народної освіти було проведено облік всього дитячого населення, заведено облікову картку на кожну безпритульну дитину. Лише по Катеринославській окрузі працівники освіти заповнили картки на 1921 безпритульну дитину, із яких 1131 були вміщені в дитячі заклади. Аналогічний стан був і в інших округах [11]. Розміщення нових безпритульних у дитячі заклади було можливе лише при звільненні місць у вже існуючих дитячих закладах, і цей факт підняв в 1923-1924 рр. питання про реєвакуацію дітей Півночі. Подальше утримувати їх за рахунок держави просто було неможливим, адже всі фінансові витрати лягли на бюджет України, на Наркомат народної освіти. В листі голови Харківського губвиконкому Коломойцева до РНК УСРР за № 3870 від 1 січня 1923р. зазначалось: “На 1 січня 1923 р. в дитячих закладах Харкова і губернії нарахувалось більш 10 тисяч дітей. Протягом весняних місяців вдалося повернути частину дітей на старі місця – Поволжя і по Україні. Але все ж таки на 15.05 по дитячих будинках Харківської губернії налічується 8043 дитини, із яких 3902 – представники інших губерній. Харківська губернія витрачає на їх утримання щорічно 468240 крб. золотом. Ця сума лягає тяжким тягарем на бюджет народної освіти Харківської губернії” [12].

Для організації робіт з евакуації і реєвакуації дітей РСФРР були утворені Адресні столи. Вперше про необхідність створення такої системи обліку дітей говорилось на Московській конференції з охорони дитинства (10-14 червня 1921р.) – “з метою полегшення взаємного знаходження батьків і дітей, встановлення їх зв’язку один з одним,

необхідно зосередити при Наркоматах освіти на картках визначеного зразка відомості про всіх дітей”[13].

При Наркоматі освіти України був створений центральний Адресний стіл, який керував губернськими. Вони реєстрували всіх прикріплених за дитячими закладами безпритульних дітей, заводили на них картки обліку та простежували за подальшим пересуванням дітей по території України. На протязі 1923-1924рр. Адресними столами була виконана певна робота по розшуку батьків і рідних безпритульних і переселених дітей та реєвакуації їх на батьківщину. Так, на 01.04.1923р. до них надійшло 1570 заяв на розшук дітей і 890 із них задоволено, на 1.07.1923р. - одержано 1540 заяв, задоволено 527 [14]. До 1925р. коли наслідки голоду були ліквідовані і характер дитячої безпритульності змінився: замість масової вуличної безпритульності залишились випадки рецидивів через втечі дітей із дитячих закладів, повернення реєвакуйованих на батьківщину дітей Півночі, тому діяльність Адресних столів була припинена.

Таким чином, в часи голоду 1921-1922 рр. збільшення кількості безпритульних дітей в Україні йшло не тільки за рахунок своїх дітей-сиріт, але й через масові міграції дитячого населення з Росії та планової евакуації більшовицькою державою голодуючих дітей. Вольовим рішенням РНК РСФРР та ВЧК до України було направлено 29149 дітей, яких треба було розмістити в дитячих закладах, одягнути та нагодувати. Всю практичну роботу з обліку, обстеженню, розташуванню та забезпеченню безпритульних дітей виконувала система народної освіти під керівництвом Комісії допомоги голодуючим дітям. Для забезпечення дітей дахом над головою, вкрай були ущільнені існуючі дитячі будинки і створені нові, як правило на кошти Наркомосу, що негативно відобразилось на загальному фінансовому стані української народної освіти та дитячій забезпеченості.

Список використаної літератури

1. ДАХО.-Ф.Р-820.-Оп.1.-Спр.381.-Арк.142.
2. Голод и дети на Украине/Сост. В.А.Арнаутов.-Х.: Изд-во НКП, 1922.-С.10.
3. ЦДАВОУ.-Ф.-Р.166.-Оп.2.-Спр.1690.-Арк.57.
4. Там само.
5. Голод и дети на Украине.-Х.: Изд-во НКП, 1922.-С.39.
6. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965).-К.: Наукова думка, 1966.-С.16.
7. Калинина А.Д. Организация беспризорных детей и подростков. Эволюция форм работы на улице / Борьба с беспризорностью (Материалы 1-й Московской конференции по борьбе с беспризорностью). Сборник.-М.: Работник прсвещения, 1924.-С.31, 32.
8. ДАЗО.-Ф.Р-3.-Оп.1.-Спр.27.-Арк.3, 4.
9. ДАДО.-Ф.Р-305.-Оп.1.-Спр.15.-Арк.32.
10. ЦДАВОУ.-Ф.Р-166.-Оп.2.-Спр.1690.-Арк.28.
11. ДАДО.-Ф.Р-305.-Оп.1.-Спр.15.-Арк.101.
12. ДАХО.-Ф.Р-203.-Оп.1.-Спр.907.-Арк.104.
13. ЦДАВОУ.-Ф.166.-Оп.2.-Спр.538.-Арк.1.
14. Там само.-Арк.149.